

Іван Марків.

Контрасти.

Памяті дорогої сестри Ксені.

З технічних причин містимо тільки оцей один розділ з надісланого нам довшого оповідання під тим самим заголовком. Р е д.

Смерть Василя не зробила великого вражіння на односельчанах; кожний говорив: — „Слава Богу, що скінчилася його мука. — А присутні при його смерті розповідали: „От кінець! Мабуть заслужив собі у Бога такої смерти. Так, як би на весілля вибирався, при пам'яті був до послідного віддиху“. — Похоронили Василя біля сина Стефана. Небаром й забули за нього, хіба в церкві відчували брак його співу, бо мав гарний голос і помагав дякові співати. Цікаві були, що Орина дальше буде робити, віддасться, чи сама газдуватиме. Вже й кандидата на мужа їй знаходили. А Орина по повероті з похорону мужа вернула і пустою їй хата видалася. Та прийшли діти і просили: „Мамо, їсти дайте“. Ось вони, ось ціль її життя. Вони одинокою її турботою. — „Господи, допоможи мені їх у люди вивести“. З подвійною енергією кинулася у вир праці.

В три тижні після смерти мужа сиділа Орина вечором на лавці і оббирала бульбу на рано. В тім хтось застукав до сінних дверей. Вийшла і відсунула засувку. Двох чоловіків стояло біля порога.

— Добрий вечір вам Орино! Здивуєтеся, що так пізно гості до вас. Можна зайти?

— Чому ж би ні! Прошу увійти.

Газди повходили і посідали біля стола. Недалекі її сусіди.

— І не боїтеся самі так ночувати?

— Чого ж би я мала боятися!

— А все одному чоловікови маркітно.

— Я ж, Богу дякувати, не сама, он діти сплять.

— Ну, діти дітьми, а старшого все кортить зі старшими побалакати. От ви самі, неначе який пустельник. Ні до кого заговорити, ані порадитися.

— Маю стільки на голові, що нема часу на розмову.

— А як же ви самі собі раду даєте? Не прикро вам з роботою?

— Хіба ж ви не знаєте, що поза людьми не лишаюся? Якось Бог кріпить.

Мовчанка. Газди почали файки набивати.

— А ми до вас кумо з інтересом — почав один. Не знаємо, чи й зачинати говорити.

— Чому ж би ні! Всьо можна говорити, лиш деколи людська бесіда є безвартости, а то й шкідлива.

Газди переглянулися.

— Ми до вас у свати Орино.

— До мене? Так скоро? Ще навіть мій небіжчик у землі не почорнів.

— Мертві нехай собі з Богом спочивають, а живі живе гадають. Та ви навіть не цікаві, від кого ми прийшли.

— Справді, я не цікава.

— А ми від доброї людини. Данило Зарічний, ви знаєте його.

— Знаю. Добрий чоловік.

— Ну, кай добрий, то робіть, щоби то добро вам на хосен вийшло.

— Не ласа я на чуже добро, коби свого не затратити.

— Е, кумо, ви якось троха на виворот говорите.

— Говорю так, як відчуваю. Віддаватися я не буду.

— Як то! Ніколи?

— Ніколи.

— Та ж ви предсінь ще не старі і ще старші від вас віддаються. Ви в силі віку, господарство у вас — Богу дякувати — рук потребує; трапляються вам добрі люди. Як там запишете який шматок землі Данилові, то дітей ще тим не скривдите, а полекша на ваші руки велика. Застановіться добре.

— Я найбільшу полекшу відчуваю, як виджу, що якусь найтяжчу роботу я собі сама зробила. А що деякі старші від мене жінки віддаються, то це для мене цілком не заохота так само робити. Добро моїх дітей є більшим від мого особистого добра і вигоди.

— Ну, коли не влад, то ми зі своїм назад. Не будьте маркітні, що ми вам ніч стривожили.

— Чого маркітна! Вільно вам прийти, вільно й мені своє сказати.

— Бувайте здорові, кумо!

— Ходіть здорові!

А люди говорили: А дивіть! Сама хоче газдувати. Ой, далеко ще до помочи від власних дітей; за той час скапцаніти можна. Та Орину якийсь біс опанував. Хоче конче на своїм поставити і показати, що вона не з тих, що нічого по них.

— А мені така натура подобається, — говорив другий. „Вирубай мнов цілий ліс, то я буду один біс“.

— Еге, ге! І небоя колись вовки можуть зісти.

— Ну, заки зідять, то такий вовка топором по голові. Вчора Орина носила до вїта на комісію, бо Андрій Шибанюк перекосив її траву. Не дається нікому під ноги взяти.

— Вже баба й до процесів береться. Ще такого ніхто не видів. А чи справді Шибанюк перекосив?

— Не знаю, очевидно, що комісія скаже.

Трусив дрібний дощик. На сіножати іде ціла гурма людей. Таксаторі зі шнурами і пальками. Малі діти також біжать. В гурті дві жінки: Орина і жінка Шибанюка Варвара. Похід відбувається мовчки, лиш діти себе поштуркують. Ось і місце суду.

— Покажіть Орину, де маєте перекошене, — питає таксатор.

Орина показала. Як жив її муж, то від того кінця косив на сім кісят до другого. Копець від правого сусіда є, а від Шибанюка був, а тепер десь зник. Трави більше, як на пів кісяти бракує.

— Від коли ви, Орино, так на кісятах розумієтеся? — питає Шибанюк.

— То моя річ. Панове таксатори, міряйте сіножать.

Таксатори почали міряти; зачали аж від пятої парцелі. Потім ставили витки. Вони сягали у сіножать Шибанюка. Варвара мовчала, аж нараз кинулася до прутиків, повитягала їх і кинула Орині під ноги.

— Ось на тобі комісію! Маєш свою траву! Ти паскудо негідна, ти хочеш комусь по голові скакати? Забирайся з мого ґрунту, бо ноги поломлю!

— Куме Андрію, скажіть жінці, щоби вступилася і нам не перешкаджала, — відіззавсь один таксатор.

— Не виджу причини жінки спинювати. Я Орині сам таке скажу.

— Андрію, зле робите. Ми розправи не можемо перевести. Може для вас неприємно скінчитися.

— Забирайтеся звідси — кричить Варвара. Де ви витки позахихали?! Може вас та велебна газдиня добре чим погостила. Ось, як умієте за нею кошелі поношувати! Я вас не погощу, бо чоловіка маю.

Люди засміялися. Таксатори зніковіли.

— Ну, що будемо робити — питає один другого.

— Міряйте ще раз, — сказала Орина. — Ставте витку, де міра заїде. — Комісія відміряла скошену сіножать. Орина стала твердо і заткнула у землю прутик. Варвара прискочила до неї.

— Ти опирице, ти всі розуми поїла? Ти ходила зі своїм чоловіком міряти?! Ти знаєш, кільки має бути? Згладилас двох хлопів зі світу, а тепер хочеш їм місце заступити? Гей, люди добрі, та най вона очистить перше свою совість, що через неї дві душі марно пропало. Я двадцять три роки той ґрунт уживаю, косилося поти, поки тепер, а вона собі напасти шукає. Душогубе! Марш звідси! — Орина твердо стояла.

— Знайте люди, що кривдите себе не позволю. Кричіть Варваро добре, бо язик у вас міцний. З вами більше говорити не буду.

— Ов! То від нині тобі язик задубів? А чому тоді „руматис“ у нім не став, як ти ним свого чоловіка та сина лоточила? Га?! Аж тепер ти його вкоротила? Бодай же ти його кардюк сточив! Ходи чоловіче до дому. Най си міряє! Буде зворот коштів тоді видіти, як свого вуха вкусить. Най тобі твій чоловік зі сином привиджується, за те, що ти їх до гробу загнала! — Варвара пустилася до дому, а муж її лишився, бо й пізнав, що троха перекосив.

— Людська річ помилитися, але на що ж вам зараз комісію вести! Чи ж ми обоє були би не погодилися?

— Коби то перший раз ви мені таке зробили. Але від коли мій чоловік помер, — во все чомусь таку помилку робите. Сиріт скривдити не дам. — Комісія випала для Шибанюка некорисно; присудили дві верети сина і кошта комісії заплатити. Шибанюк на все згодився.

— Почкайте, кумонько, вгризу і я вас колись, — погрозив.

Хоч Орина на своїм поставила, то закид, що вона причиною смерти двох людей, запав їй глибоко в душу. Не сама ж Варвара таке вигадала, — значить — люди так говорять, лиш тепер вона про це вчула. Як жеж вона до їх смерти причинилася? Чи ж вона сина не любила як мати дитину? А що часом накричала, то чи ж злого йому бажала? Як на дитину не посварити, — то що ж з неї буде? А тут на ж тобі! Вона причиною його смерти! Або її муж! Чи ж вона його не лічила, чи ж не їздила по дохторах, чи ж до ворожки не ходила? Як же могла смерть до них не допустити? Ой, люди, люди, чого ви від мене хочете! Та пек вам! Не мені ваші язики повкорочувати. Говоріть, що вам слина на язик принесе, а я буду робити так, як мені справа виховання моїх дітей наказує.

Заглянула раз Орина до сусіка, звідки слуга коням вівса давав. Вона зжахнулася. Недавно був повний сусік, а тепер так зерна змаліло.

— Чому Паньку так вівса у сусіці мало?

— Чому? Коні їдять.

— За так короткий час стільки зїли?

— Виходить із вашого говорення, що я овес краду. Від давна я помежи людьми служу, але ще ніхто мене злодієм не назвав.

— А звідки ж ти набираєш грошей на тютюн і на музики?

— А вам яке діло до того! Не злапали ж ви мене на крадіжи ваших маєтків, то й зась вам мене злодієм називати. Шукайте собі іншого слуги. І то від завтра. Зрештою в опириці і так мені якось страшно служити.

Он як! Вже й опирецюю вона зістала! Чим її дальше люди зробять?

Орина наняла іншого слугу. За добрі гроші і до „опириці“ пішов служити. Від людей вона відгородилася. Просто не шукала нагоди з кимнебудь говорити, бо їй здавалося, що співбесідник також переконаний, що вона причиною смерти двох осіб. У важкій праці минав день за днем. Не було часу розбирати людські теревені, бо думка все спинялася на роботах, що їх господарство насувало. А все ж таки деколи мигнуло їй через голову, чи не за жорстоко вона супроти сина і мужа поступала. Та як же могла інакше? — питала сама себе. Чи вона їм ворогом була? Та ж вони все ж таки для неї найближчими були. Вона їм добра, а не зла бажала. Чому ж люди із її поведення таку лукаву з неї зробили? Як же було не накричати на сина, що в ночі вдома не спав, а пішов собі по біду? Як же було не позлоститися на мужа, що обставав за сином? Гм! Але чому батько

на сина не сварив, лише ще його боронив? Він повинен був сина у крипах тримати, а не його забаганкам потурати. А може провина сина не була така велика, щоби через неї так остро виступити. Чому інші сусідні жінки та на мужів своїх не сварили? Може й справді вона лукава. Ні, вона такою не є, бо як мати може своєї дитини не любити? Коби була лише так остро проти сина в stodолі не виступила і так страшно не закліяла. Той проклін наче цвяшок в її голові забитий. І от якась тривога в душу Орини вселилася, дивний постійний жах опанував її. Спокійного місця не могла собі знайти. Здавалося їй, що злий дух дивиться на неї, що тішитися заздалегіть нею, вона вже його. Ні в день, ні в ночі спокою від нього нема. В ночі діти сплять, а вона сидить на постелі і тривожно зиркає у вікно, чи не заглядає „він“. Огненними очима на неї моргає. Ось він вже у вікно лізе, до неї наближається, мохнаті руки простягає, туй-туй вхопить. Вона приляже до сплячої дитини, заплющить очі і злий відходить. А коли вдалось їй троха заснути, то сон був так тривожний, що вона не чулася покріпленою, але більше знесиленою як перед сном. Здавалося їй, що втратила ласку у Бога, у людей і що вона вже не потрібна на світі. Часом плакала за ніби втраченою ласкою, точило щось душу в день і в ночі. Голова болить, ноги трясуться, очі в голову запалися, робити не годна, а тут конче треба. Вийде рано ід коровам, — а то не корови, лиш злі духи в звірину вселилися і роги показують. Як вона має їх дойти?

Піде ід коням — і в них нечистий сидить, вусами стриже, хвостом вертить, копитом тупоче. Випускає кури, — також діявол в їх тілі воркоче і квокає. В хаті по стінах не мухи, а чортенята на неї чигають. Відіткає піч, та заглянути боїться, предсінь злий там заліз, дарма що дитина kota в печі бачить. Нераз постановила молитися, але злий на думку щось інше наганяє і вона устами шепче молитву, а душа про що інше думає. Погляне на образ Христа, а він якийсь сумний, дивиться на неї і вона ніби докір чує: чому я жорстока супроти мужа і дитини була? Що ж їй робити? Що? А що робила якась молодиця на третім селі? Встала рано, муж пішов за кіньми на пасовище, одна дитина спала в колісці, а друга в постелі; вона приготвила страву до печі, принесла зі стайні мотуз, засилила до грагаря і повісилася. Так найліпше! Гм! А може гріх так робити, душу запропашувати? Та що значить гріх супроти її теперішньої муки! Ну, але що з дітьми буде? Якось проживуть. Не питала молодиця з третього села про діти. Для неї та страшна мука затьмарила діти.

Сусіди, що бачили Орину, з острахом говорили між собою, що тут до чогось дійде. Дехто боявся з нею стрічатися, говорити.

Раз пішла Ориня в літі з наймолодшою пятілітною дівчиною далеко за село ячмінь жати. Нива була над рікою, що в тому місці мала велику глибину. Вода там булькотіла, переверталася, клубилася, наче кипіла. Багато людей в тому місці потопилося. Говорили пастухи, що нераз бачили утоплеників,

як виходили з ріки, а вода їм з голови, мов з цебра лялася. Навіть коні в тім місці над берегом не хотіли пастися, форкали, стригли вухами і втікали, вибренькуючи залізними путами... Там жала Орина ячмінь. Навколо нікого не видно, вона лише з дитиною. Куди оком глянь, — рівнина, трави, а понад береги загопи збіжжя. В цій рівнині врізана ріка плине сонно, ліниво. На другім березі ріки оподалік росте вільшина, а над нею скиглять шумно чайки. Увесь той простір перенятий якоюсь задумою, якимсь тягарем налягає на душу. Сидиш над берегом, вдивляється у вир води і якийсь страх тебе опановує. Точнісько, як Беклінівська картина. Хочеться звідтам втікати, хочеться з кимось говорити. Самота там майже страшна. В білий день людям самотою там моторошно. Орина жне ячмінь, а дівчина бігає і зриває квітки. Що хвилі біжить до мами і засипує її питаннями: як той цвіт називається, а чому там бджола лізе, а чому той цвіт жовтий, а той синій? Орина зразу словом дитині відповідала: „бо тому!“ — „бо так“. Раптом взяла її досада: чому дитина перериває її думки? Чому сто разів одно і те саме питає? Ось добра нагода: бевхнути дитину у вир і собі потім за нею скочити. Довгої муки не буде. Буде кінець усьому! Ану сміло!

— Касю, Касю, а ходино сюди! — закликала. — Дівча звернуло головку і тріпнуло кучерями.

— Ходи до мене, щось тобі скажу. — Дитина пустилася ід мамі. Та на кілька кроків перед мамою зупиняється і вдивляється в її очі. Глядить і не йде. Вона затряслася. Що таке? Чому не йде? Вона приступає до дівчини, а ця мов остовпіла назад відступає. Мати кинулася, зловила дитину і несе ід ріці. Дитина обвинула рукою шию мами: Мамо, де ми йдемо? Мамо, мамо! Чи ми вже до дому йдемо? Мамо ви серп лишили. Мамо подивіться на мене. Мамо!... Орина дрогнула. Слово „мамо“ прошибло їй серце. — Господи, що я дію! Господи! Власну дитину хочу втопити. Боже, будь при мені! — „Не бійся, Касуню, ми до дому йдемо. Я по серп зараз верну“.

Пригорнула дитину до себе, поцілувала, вернула по серп і пішла з дитиною до дому.

— Чого ти, дитинко, так страшно на мене дивилася?

— Бо ви мамо якось так дуже лячно на мене гляділи. Ой, як дуже страшно! Я вас ще ніколи такими не виділа.

— А тепер, чи так же я, як перше, Касю?

— Ні мамуню, ви тепер не такі, — і дитина пригорнулася до мами.

В дома Орина клякла перед образами і німо вдивлялася в розп'ятого Христа. Була, мов Франків Мойсей, що скорботою духа до Єгови говорив. Відтак прірвалися струї гарячої молитви. — „Господи, зглянься наді мною“. З очей хлинули сльози, обильні сльози і впали на засохлу землю душі, щоби оживити корінь погасаючого життя. Христос простягнув руки, неначе говорить: „Прийдіть до мене всі труждаючі і обремененні“. Так, вона при-

ходить до Христа, бо на її душі тягар. — „Господи, прости мені, як що я стала причиною смерти мужа, сина. Може я для них жорстокою була. Господи, прости мені! Ради тих діточок, що їх маю ще в люди вивести, додай мені сили не впасти під тягарем такого душевного каменя“. — Орина успокоїлася; страшні думки зникли з голови, розум прояснився, примари щезли. Радість, веселість бє з кожного кута, з кожного сотворіння, деревини, стібелини. Якась небувала сила в неї вступила, робота горіла в руках. Звечора засипляла, мов камінь, сон покріпляв утомлене тіло. До діла, до діла! Виховати дітей, віддати їм господарство. Ось її завдання. Нехай руки від праці тріскають, нехай спина скорчиться — вона мусить свою мету осягнути.

Роман Завадович.

Сотворення думки.

Перший мент.

І рече Бог: „Настань світе!“

*Дрімає дух у димі мраковин,
Що ще ладу не знають, ні порядку,
Нема ще цілі — є закон припадку —
Всевадний, необмежений, один.*

*І враз — прорвала темінь перша гадка,
Над океаном блиснув Херувим —
Вже дух крилом ширяє золотим
І крізь безодню стеле срібну кладку,*

*Пісок клесидр пересипає гладко
Рожеву стрічку збуджених годин,
Що родять думку, музику і чин.*

*Новий порив до світляних вершин,
Що не боючись смерти ні упадку —
Новий початок, що не зна остатку.*

Другий мент.

„Нехай поміж водами стане твердь“.

*У змісті думки земське і надхмарне
Як ярі сплети хмелю і вина,
Хоч їм дорога стелиться одна,
Не любить світлого низьке і незугарне.*

*Упало слово дуже і владарне:
„Між ними прірву кинемо без дна,
Нехай не знає криця, що тіна —
Не зна безсмертя, що загине марне“.*